

دانشکده کشاورزی

گروه اقتصاد کشاورزی

پایان نامه

جهت دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته مدیریت کشاورزی

عنوان

عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان اهواز در حفظ و

نگهداری از فضای سبز شهری

استاد راهنما

دکتر رسول محمد رضایی

استاد مشاور

دکتر باب‌اله حیاتی

پژوهشگر

احسان سپهوند

زمستان ۸۹

الله الرحمن الرحيم
الحمد لله رب العالمين
الذي هدانا لهذا
الذي كنا لنهتدي لولا
أن هدانا الله
والذي هدانا الله
لنكونن من الشاكرين

تقدیر و تشکر:

حمد و سپاس خدای را که به من توفیق عطا فرمود تا از دریای بیکران علم و دانش قطره‌ای بنوشم و از محضر اساتید فرزانه بهره‌مند شوم. حال که به لطف الهی این مقطع از تحصیلات را به پایان رساندم، بر خود لازم می‌دانم تقدیر و تشکر قلبی خویش را از کلیه اساتید بزرگوار دوران تحصیلات تکمیلی که از محضرشان کسب فیض نمودم ابراز نمایم. خصوصاً اساتید راهنما و مشاور آقایان دکتر رسول محمدرضایی و دکتر باب‌اله حیاتی همچنین داور محترم دکتر شاپور ظریفیان که علاوه بر بهره‌های علمی دوران آموزش با راهنمایی‌ها و مشورت‌های مفید ایشان توانستم این رساله را به پایان برسانم. همچنین بر خود لازم می‌دانم تقدیر و تشکر صمیمانه خویش را از کلیه دوستان، مصطفی جمشیدی‌فر، علی‌اصغر میرزایی، علی ناظری، رضا قروه که صادقانه مرا در تهیه این پایان‌نامه یاری نمودند ابراز نمایم. برای آن سروان گرامی از درگاه خداوند توفیق روزافزون مسئلت دارم.

تقدیم به:

روح بلند

پدرم

اولین آموزگار کلاس اول ابتدایی

مادرم

شریک شادی و غم زندگی

همسرم

نام خانوادگی دانشجو: سپهوند   نام: احسان
عنوان پایان نامه: عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان اهواز در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری
استاد راهنما: دکتر رسول محمد رضایی   استاد مشاور: دکتر باباله حیاتی
مقطع تحصیلی: کارشناسی ارشد   رشته: مدیریت کشاورزی   گرایش: مدیریت مزرعه
دانشگاه: دانشگاه تبریز   دانشکده: کشاورزی   تاریخ فارغ التحصیلی: دی ۸۹   تعداد صفحه: ۶۱
کلید واژه‌ها: استفاده کنندگان - اهواز - شهروندان - فضای سبز شهری - مشارکت
چکیده:
<p>روند ملموس شهرسازی در مناطق شهری قطعه قطعه شدن بوم طبیعی را افزایش می دهد که این مسئله شهرسازی را به سوی ناپایداری اکولوژیکی سوق داده است، بنابراین توانایی فضاهای سبز عمومی به عنوان راه کاری برای جبران خسارات وارده به زیست بوم طبیعی امری انکارناپذیر است. بارها در سطح گسترده این واقعیت مورد تأکید قرار گرفته که فضای سبز شهری در صورتی که مفهوم مشارکت مردمی در ساختار، شکل گیری، حفاظت و نگهداری از آنها لحاظ نشود با اجتماع همزیستی نخواهد داشت. مدیریت شهری امروز در شهرهای بزرگ دیگر قادر نخواهد بود با روش های سنتی و معمول گذشته در ارائه خدمات یک سویه موفقیتی حاصل کند. یکی از مسائل مدیریتی که تاکنون کمتر بدان توجه شده مدیریت فضای سبز شهری توسط استفاده کنندگان از این عرصه هاست. این پژوهش با پارادایم نتیجه گرا، از حیث هدف از نوع کاربردی، نحوه گردآوری داده ها (طرح تحقیق) توصیفی (غیرآزمایشی) و از نوع همبستگی صورت گرفته است. هدف پژوهش شناسایی عوامل اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی مؤثر بر مشارکت شهروندان در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری می باشد. در این راستا ابتدا رهیافت ها و نظریات مهم مشارکت بررسی و سپس با توجه به نظریات، سؤالات در قالب پرسشنامه باز و بسته پاسخ طراحی و در پارک های منتخب مورد بررسی قرار گرفت. نتایج تحلیل مؤلفه اصلی با رویکرد اکتشافی با چرخش واریماکس سه عامل مهم را در تعیین عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری نشان داد که به ترتیب اولویت نگرش، رضایت و نیاز نام گذاری شدند. این سه عامل بر روی هم ۳۸/۸ درصد از واریانس کل را در تبیین عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری نشان دادند. در نهایت پیشنهاد شد با افزایش اطلاعات شهروندان توسط رسانه ها و نشریات، جلب اعتماد با صیانت از نتایج زحمات مشارکت کنندگان، تشکیل شوراهای محلی و واگذاری امور محله ها به ایشان و تأمین نیازهای اقشار مختلف شهر اهواز علی الخصوص با احداث پارک های اختصاصی بانوان، شهروندان را به مشارکت در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری تشویق نمود.</p>

فصل اول: کلیات تحقیق

۱-۱ بیان مسئله..... ۱

۲-۱ ضرورت و اهمیت تحقیق..... ۳

۳-۱ اهداف تحقیق..... ۶

۱-۳-۱ اهداف اصلی..... ۶

۲-۳-۱ اهداف فرعی..... ۶

۴-۱ سؤالات تحقیق..... ۶

فصل دوم: مبانی نظری و پیشینه تحقیق

۱-۲ مفهوم و تقسیم‌بندی فضای سبز شهری..... ۷

۱-۲-۱ فضای سبز عمومی..... ۷

۲-۱-۲ فضای سبز نیمه عمومی..... ۷

۳-۱-۲ فضای سبز خیابانی..... ۷

۴-۱-۲ کارکردهای فضای سبز..... ۷

۱-۴-۱-۲ تأثیر بر روی کیفیت هوا..... ۸

۲-۴-۱-۲ کارکردهای تفریحی..... ۸

۳-۴-۱-۲ کارکرد حفاظتی از آب و خاک..... ۸

۴-۴-۱-۲ کاهش مصرف انرژی..... ۹

۵-۴-۱-۲ کاهش آلودگی های صوتی..... ۹

۶-۴-۱-۲ کارکردهای اقتصادی..... ۹

۷-۴-۱-۲ کارکردهای ارتباطی..... ۱۰

۸-۴-۱-۲ کارکردهای آموزشی..... ۱۰

۹-۴-۱-۲ عملکرد کالبدی شهر..... ۱۰

۱۰-۴-۱-۲ سایه اندازی..... ۱۱

۵-۲ اهمیت فضای سبز از دیدگاه اسلام..... ۱۱

۲-۲ مشارکت..... ۱۱

۱-۲-۲ تعاریف مشارکت..... ۱۱

۱-۲-۲-۱ تعاریف مشارکت شهروندان..... ۱۲

۲-۲-۲ سیر تاریخی مشارکت..... ۱۲

۳-۲-۲ اهمیت مشارکت از دیدگاه اسلام..... ۱۳

۴-۲-۲ تقسیم بندی مشارکت..... ۱۳

۵-۲-۲ اهمیت مشارکت مردمی..... ۱۴

۶-۲-۲ نظریه‌های شهرسازی مشارکتی..... ۱۵

۱-۶-۲-۲ نظریه شری ارنشتاین..... ۱۵

۱۵	..... نظریه اسکات دیویدسون
۱۶	..... نظریه مشارکت جان ترنر
۱۷	..... نظریه مشارکت جیمز میجلی
۱۷	..... نظریه میانجی‌گری
۱۸	..... نظریه دیوید دریسکل
۲۰	..... طیف ۵ مرحله ای بنیاد روونتری انگلستان
۲۰	..... پرتی و کورن وال
۲۱	..... سطح بندی مشارکت مردم
۲۳	..... عوامل موثر در مشارکت مردم
۲۴	..... نقاط قوت و خصوصیات اصلی مشارکت مردمی
۲۴	..... پیش نیازهای مشارکت شهروندان
۲۵	..... چرا مشارکت شهروندان ضروریست
۲۵	..... مشارکت در شهرسازی
۲۶	..... مفهوم انگیزش
۲۶	..... نظریات انگیزش
۲۶	..... نظریه دو عاملی هرزبرگ
۲۶	..... نظریه انتظار وروم
۲۷	..... نظریه نیازهای مازلو
۲۸	..... نظریه مک‌میلیان
۲۹	..... نظریه انتظار و مکان
۳۰	..... پیشینه ی تحقیق
۳۰	..... مطالعات داخلی
۳۲	..... مطالعات خارجی

فصل سوم: مواد و روش ها

۳۶	..... روش تحقیق
۳۶	..... تحلیل عاملی چیست
۳۶	..... مفروضات تحلیل عاملی
۳۷	..... نحوه اجرای تحلیل عاملی
۳۷	..... آزمون بارتلت
۳۸	..... آزمون kmo
۳۸	..... آزمون اسکری
۳۸	..... تحلیل عاملی اکتشافی
۳۹	..... استخراج عامل ها
۳۹	..... چرخش عامل ها
۳۹	..... بار عاملی
۴۰	..... معرفی منطقه مورد مطالعه

۴۰	..... ۱-۳-۳ مساحت سرانه فضای سبز اهواز
۴۱	..... ۴-۳ جامعه آماری
۴۲	..... ۱-۴-۳ محاسبه حجم نمونه
۴۲	..... ۲-۴-۳ روش نمونه‌گیری
۴۲	..... ۵-۳ ابزار جمع‌آوری اطلاعات
۴۲	..... ۱-۵-۳ تعیین روایی پرسشنامه
۴۳	..... ۲-۵-۳ تعیین پایایی پرسشنامه
۴۳	..... ۳-۵-۳ مشخصات پرسشنامه
۴۴	..... ۶-۳ نحوه جمع‌آوری آمار و اطلاعات
۴۵	..... ۷-۳ نحوه نمره‌گذاری گویه‌های پرسشنامه
۴۵	..... ۸-۳ روش‌های آماری

فصل چهارم: نتایج و بحث

۴۶	..... ۱-۴ نتایج توصیفی تحقیق
۴۶	..... ۱-۱-۴ خصوصیات فردی استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری
۴۶	..... ۱-۱-۱-۴ سطح تحصیلات
۴۶	..... ۲-۱-۱-۴ جنسیت
۴۷	..... ۳-۱-۱-۴ سن
۴۷	..... ۴-۱-۱-۴ درآمد
۴۸	..... ۲-۱-۴ نیازهای استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری
۴۸	..... ۳-۱-۴ مدت زمان استفاده از فضای سبز شهری
۴۹	..... ۴-۱-۴ نگرش استفاده‌کنندگان نسبت به تأثیرات فضای سبز
۵۰	..... ۵-۱-۴ آسیب‌های استفاده‌کنندگان به فضای سبز شهری
۵۲	..... ۶-۱-۴ چگونگی تمایل شهروندان شهر اهواز به انواع مختلف مشارکت
۵۳	..... ۲-۴ نتایج تحلیلی تحقیق
۵۳	..... ۱-۲-۴ تحلیل عوامل انگیزشی مؤثر بر مشارکت شهروندان اهواز در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری
۵۷	..... ۲-۲-۴ مدل تحلیل عاملی

فصل پنجم: پیشنهادات

۵۸	..... ۱-۵ نتیجه‌گیری
۵۹	..... ۲-۵ پیشنهادات

فهرست جداول

- جدول ۳-۱ مساحت فضای سبز مناطق هشتگانه. ۴۰
- جدول ۳-۲ ویژگیهای جمعیتی مناطق هشتگانه شهر اهواز. ۴۱
- جدول ۳-۳ مشخصات سوالهای پرسشنامه تحقیق. ۴۴
- جدول ۳-۴ ارزش عددی طیفهای گویههای پرسشنامه. ۴۵
- جدول ۳-۵ متغیرهای پرسشنامه به همراه مقیاس سنجش آنها. ۴۵
- جدول ۴-۱ توزیع فراوانی سطوح تحصیلات. ۴۶
- جدول ۴-۲ توزیع فراوانی وضعیت سنی استفادهکنندگان از فضای سبز شهری در سال ۸۹-۹۰. .... ۴۷
- جدول ۴-۳ توزیع فراوانی وضعیت درآمدی استفادهکنندگان از فضای سبز شهری. ۴۸
- جدول ۴-۴ انواع نیازهای استفادهکنندگان از فضای سبز شهری. ۴۹
- جدول ۴-۵ سطوح مختلف مراجعه به فضای سبز شهری توسط استفادهکنندگان. ۴۹
- جدول ۴-۶ میانگین و انحراف استاندارد نگرش استفادهکنندگان از فضای سبز شهری نسبت به آن. ۵۰
- جدول ۴-۷ میانگین و انحراف معیار عوامل آسیبزا به فضای سبز شهری به ترتیب اهمیت. ۵۲
- جدول ۴-۸ میزان تمایل استفادهکنندگان از فضای سبز شهری نسبت به انواع مشارکت به ترتیب اولویت. ۵۳
- جدول ۴-۹ نتایج آزمون بارتلت و کمو نمونهها. ۵۳
- جدول ۴-۱۰ تعداد عوامل به همراه شاخصهای آماری. ۵۴
- جدول ۴-۱۱ عامل نگرش و متغیرهای آن. ۵۵
- جدول ۴-۱۲ عامل رضایت-اعتماد و متغیرهای آن. ۵۶
- جدول ۴-۱۳ متغیرهای عامل نیاز. ۵۷

فهرست شکل‌ها و نمودارها

- شکل ۱-۲ طبقه‌بندی مشارکت از دیدگاه ارنشتاین..... ۱۵
- شکل ۲-۲ سطوح مختلف نظریه اسکات دیویدسون..... ۱۶
- شکل ۳-۲ شمای کلی نظریه دیوید دریسکل..... ۲۰
- شکل ۴-۲ جمع‌بندی دیدگاه پریتی و کوران‌وال..... ۲۱
- شکل ۵-۲ تمایز انواع مشارکت بر حسب نوع تصمیمات و میزان اختیار..... ۲۲
- شکل ۶-۲ تمایز انواع مشارکت بر حسب قلمرو فعالیت..... ۲۲
- شکل ۷-۲ هرم نیازهای مازلو..... ۲۸
- شکل ۸-۲ وضعیت انگیزش از دیدگاه نظریه انتظار و مکان..... ۲۹
- نمودار ۴-۱ تعیین تعداد عامل‌ها توسط آزمون اسکری (طرح سنگ‌ریزه)..... ۵۴
- شکل ۱-۴ مدل تحلیل عاملی..... ۵۷

فصل اول:

كليات تحقيق

- بيان مسئله

- ضرورت و اهميت تحقيق

- اهداف تحقيق

- سوالات تحقيق

۱-۱ بیان مسئله

از آنجایی که جمعیت جهان به سرعت به مناطق شهری هجوم برده‌اند این رویه کارکردها و اثرات متقابلی بر روی اکوسیستم مناطق شهری نهاده است. روندهای ملموس شهرسازی در مناطق شهری، قطعه قطعه شدن بوم‌طبیعی را افزایش داده که این مسئله شهرسازی را به سوی ناپایداری اکولوژیکی سوق می‌دهد (وایت‌فورد و همکاران^۱، ۲۰۰۱). بنابراین فضای سبز عمومی به عنوان راهکاری برای جبران خسارات وارده به زیست بوم‌طبیعی امری انکارناپذیر است. یک شهر با داشتن فضای سبز با کیفیت بالا یک مدیریت کارا و برنامه‌ریزی صحیح را مجسم می‌نماید. در باب اثرات فضای سبز شهری بر روی مسائل اجتماعی، فرهنگی، پزشکی و سلامتی (فرینی^۲، ۲۰۰۳) اقتصادی، اکولوژیکی و توسعه پایدار، پژوهشگران مقالات بسیاری را منتشر نموده‌اند که نشان از اهمیت فوق‌العاده این عرصه‌های انسان ساخت دارد. همچنان‌که برخی از دانشمندان در عصر حاضر پیشرفت کشورها را با میزان گسترش فضای سبز آنها می‌شناسند. آمارهای متعدد در سطح جهان نشانگر این واقعیت است که وجود فضای سبز وسیع‌تر، به‌ویژه در جوامع شهری نه تنها به سلامت جسمانی کمک می‌کند، بلکه موجب آرامش روان شده، بازده کاری را زیاده‌تر و بزه‌کاری را کمتر می‌کند (خوشخوی، ۱۳۷۹).

از دیدگاه سازمان‌های بین‌المللی اساسی‌ترین معیارهای فقر محیط شهری فقدان فضای سبز شناخته شده است چون این حق انسان‌هاست که از فضای سبز با استانداردهای بین‌المللی برخوردار باشند (فیاض مهر، ۱۳۸۵). به طور کلی وجود درختان و علفزارها در فضاهای عمومی بیرون از خانه وابستگی‌های اجتماعی را که در شهرهای امروزی روزبه‌روز از هم گسیخته می‌شوند را قوت می‌بخشند و برای کاهش پرخاشگری و رسیدن به آرامش روحی بسیار مؤثر و عاملی برای صمیمیت می‌شوند. علاوه بر این مناظر و فضای سبز شهری می‌تواند کاربری اقتصادی نیز برای شهروندان فراهم کنند (چسورا^۳، ۲۰۰۳).

کارکردهای اقتصادی این مجموعه می‌تواند مانند ارزش اقتصادی تولید چوب به صورت مستقیم محاسبه گردد و یا در برخی موارد دیگر از طریق ایجاد شرایط برای استقرار فعالیت‌های اقتصادی مختلفی که در نتیجه وجود فضای سبز در یک منطقه امکان‌پذیر می‌گردد مورد ارزیابی قرار گیرد. برای حفاظت از اکوسیستم‌های مناطق شهری و فراهم‌آوردن کارکردهای اکولوژیکی و پایداری توسعه انسانی، مدیریت فضای سبز در مناطق شهری به هدف

1-Whitford et al

2-Ferrini

3- Chiesura

بسیار مهمی تبدیل شده است (لی یونگ^۱، ۲۰۰۳). اگر ما به فرضیه رشد جمعیت توجه کنیم افزایش نیاز برای زیرساخت‌ها و زیربناها امری انکار ناپذیر است که در پرتو این افزایش جمعیت، تمایل به استفاده از فضای سبز نیز افزایش می‌یابد در نتیجه ما به یک ابزار قوی، جامع و تنظیم کننده نیاز داریم تا به این تمایلات به خوبی پاسخ دهیم. این ابزار قوی برنامه‌ریزی است (ون هارن^۲، ۲۰۰۲).

تصورات غلطی درباره مشارکت وجود دارد که بیشتر به صورت یک قاعده دولتی تصور می‌شود. در یک برنامه‌ریزی علمی باید به تمام کارکردهای مسئله مورد مطالعه و جنبه‌های مرتبط با آن توجه شود که علاوه بر جنبه‌های پایداری محیطی و محدودیت‌های منابع باید به اجتماع استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری نیز توجه ویژه‌ای مبذول داشت. منظور از فضای سبز تنها اشاره به سبزی گیاهان به عنوان نشانه‌ای از کلروفیل نیست بلکه هدف آن تأمین پوشش‌های گیاهی انسان ساخت است بنابراین با آن نمی‌توان به مانند یک فعالیت اتفاقی برخورد نمود و برای توسعه نیازمند تفکر و برنامه‌ریزی تخصصی می‌باشد (بیژن‌زاده، ۱۳۷۹).

فضاهای سبز شهری به عنوان بخشی از مناظر شهری باید پاسخگوی نیازهای مادی و تأمین کننده ارزش‌های زیباشناختی در ارتباطات بصری، تصورات ذهنی مردم و توقعات فضایی آنان باشد. با عنایت به این مطلب که فضاهای شهری نقطه عطف و اشتراک شهروندان هستند لذا نظر سنجی و مشارکت مردمی از جمله تمهیداتی است که در جهت تبیین هویت فرهنگی شهروندان و خواسته‌های آنان می‌توان در پیش گرفت (طوفان، ۱۳۸۶).

بارها در سطح گسترده‌ای این واقعیت مورد تأکید قرار گرفته است که فضای سبز شهری در صورتی که مفهوم مشارکت مردمی در ساختار، شکل‌گیری، حفاظت و نگهداری از آن‌ها لحاظ نشود با اجتماع همزیستی نخواهد داشت. مشارکت شهروندان و تغییر تدریجی فرهنگ آن‌ها، یکی از بهترین روش‌های نگهداری و حفاظت از فضای سبز شهری است. کارشناسان منابع توسعه معتقدند که امروزه علاوه بر منابع متداول از قبیل سرمایه، امکانات و نهاده‌های فیزیکی، نهاده جدیدی تحت عنوان انسان در فرآیند توسعه نقشی بسیار مؤثر ایفاء می‌نماید، زیرا انسان با بکارگیری اندیشه خویش، راه صحیح بهره‌برداری از منابع متداول را برگزیده و در نهایت فرآیند توسعه را سرعت و شدت بیشتری می‌بخشد. بدیهی است اگر بتوان این منابع را در

طرح‌ها و برنامه‌ها دخالت مؤثر داد ضمانت بزرگی برای موفقیت و کارایی مورد انتظار این طرح‌ها و برنامه‌ها بوجود می‌آید. زمینه این حرکت نیز مشارکت مردم در مراحل و بخش‌های مختلف زایش فکر و اندیشه طراحی، اجرا، اصلاح، حفظ و نگهداری آن می‌باشد (ایران منش و همکاران، ۱۳۸۵ ب).

مشارکت در حفظ و نگهداری از فضای سبز و مناظر شهری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و می‌توان با توجه به فلسفه وجودی انسان، شهر و زندگی ضمن تقویت همیاری، ایجاد تحول و ارتقاء سطح دانش، بینش و مهارت، کنترل آسیب‌های فضای سبز توسط شهروندان نقش اساسی در روند این مهم ایفا نماید (فیاض مهر، ۱۳۸۵).

۱-۲ ضرورت و اهمیت تحقیق

مدیریت شهری امروز در شهرهای بزرگ دیگر قادر نخواهد بود با روش‌های سنتی و معمول گذشته در ارائه خدمات یک سویه موفقیتی حاصل کند. به‌رغم ضرورت توسعه مشارکت شهروندان در اداره شهر این مفهوم یعنی امکان ورود سازمان یافته شهروندان در پذیرش مسئولیت شهری در سطوح مشارکت در اندیشه، اظهار نظر، پیشنهاد، تصمیم‌گیری برنامه‌ریزی و اجرا، نظارت بر پروژه‌های شهری با موانع بسیاری مواجه است که فرصت صعود شهروندان از پلکان مشارکت را محدود می‌سازد (مصطفی پور، ۱۳۸۵). مشارکت و تشویق مردم برای توسعه و تقویت آن به حدی مورد توجه در جوامع جهانی است که کنفرانس جهانی اصلاحات اراضی و عمران روستایی که در سال ۱۹۷۹ توسط فائو تشکیل گردید مزیت مشخص رهیافت مشارکتی را به صورت کاملاً بسیطی تبیین نمود (ایران منش و همکاران، ۱۳۸۵ الف). امروزه در جهان فرآیند مشارکت مردمی در سطح برنامه‌ریزی و مداخله اجرایی به مؤثرترین شکل خود رسیده است. تعیین الگوی بهینه برای صیانت از ارزش‌های زیست‌محیطی و فضای سبز شهری در کشور نیازمند نگرش‌های توسعه‌ای مشارکتی در سطح ملی و استانی است که می‌تواند گامی بنیادین در توسعه پایدار به شمار آید (مطیع‌حق شناس، ۱۳۸۵). از دیدگاه توسعه پایدار، فضای سبز با اثرات اکولوژیکی خود وظایف بسیار مهمی در خلق پایداری یک شهر ایفا می‌نماید (آلتونکاسا و اسلو^۱، ۲۰۰۴). همچنانکه محیط سالم و جمعیت سالم از پیش‌زمینه‌های توسعه پایدار هستند، ارتباط غیر قابل انکاری بین انسان و محیط وجود دارد (حسینی و همکاران، ۱۳۷۸). توسعه پایدار بحثی است که به طور گسترده

1- Altunkasa and Uslou

در ارتباط با محیط‌زیست و استراتژی‌های حفاظت از محیط زیست به کار رفته است. از جمله کنفرانس ملل متحد در توسعه و محیط‌زیست و سران زمین که در سال ۱۹۹۲ در برزیل برگزار شد (بیرکس و همکاران^۱، ۲۰۰۳).

بر اساس قوانین برنامه توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور و همچنین رهیافت‌ها و راهبردهای توسعه روستایی در برنامه سوم که در آن توسعه پایدار منابع طبیعی با استفاده از مشارکت مردمی مورد تأکید قرار گرفته است (بی‌نام، ۱۳۷۸). اجلاس جهانی توسعه پایدار که سال ۲۰۰۲ در ژوهانسبورگ برگزار شد نیز اساس توسعه پایدار را اداره صحیح محیط‌زیست مناسب، سیاست‌های درست اقتصادی و اجتماعی نهاده‌های مردم‌سالار و پاسخگو به نیاز مردم، حاکمیت قانون، مبارزه با فساد، تساوی جنسیتی و محیطی مستعد برای سرمایه‌گذاری قلمداد کرد (بیران، ۱۳۸۲).

بی‌تردید هرگونه سیاست‌گذاری در توسعه فضای سبز شهری بدون در نظر گرفتن نقش شهروندان و همچنین دیگر دست‌اندرکاران شهری نتیجه بخش نخواهد بود زیرا شهروندان که کارگزاران طرح توسعه شهری هستند می‌توانند نقش تخریبی و یا اصلاحی را در فضای سبز شهری ایفا نمایند (فیاض مهر، ۱۳۸۵). به طور کلی علاقه و تمایل نسبت به بحث پایداری به دو موضوع مربوط می‌شود که محل تلاقی میان امیال و آرزوهای انسانی و تفوق و برتری طبیعت است. «بوم‌محوری» بر اکولوژی جهانی و «انسان‌محوری» بر رفاه و بهزیستی انسان‌ها تأکید دارد. نکته مهم اینکه با توجه به نقش این مکان‌ها در سلامت شهروندان و پایداری شهر، بررسی‌های جامعی برای آگاهی از کیفیت، امنیت، ایمنی، و سایر عوامل مؤثر در افزایش جاذبه این عرصه‌ها برای مراجعان صورت نگرفته است و به جرأت می‌توان گفت که پس از احداث این مکان‌ها هیچ‌گونه ارزیابی از شرایط موجود این مکان‌ها صورت نمی‌گیرد (محمدی و همکاران، ۱۳۸۶). مشارکت عنصری اساسی در پایدار نمودن برنامه‌های ارتقای سلامت است (بی‌نام، ۱۹۹۴). مردم منابع و مشارکت سه رکن اساسی توسعه انسانی پایدار را تشکیل می‌دهند با این تفاوت که مشارکت در مقایسه با دو رکن دیگر نقش ساختاری دارد و دو عامل مردم و منابع در چارچوب آن به فعالیت مطلوب می‌پردازند. به عبارت دیگر مشارکت به دلیل این‌که هم هدف توسعه و هم وسیله‌ای برای رسیدن به آن است ضمن نقش ترکیب‌کننده دو عامل دیگر، برآیند آن نیز به شمار می‌آید به همین لحاظ مشارکت عنصری کالبدی در فرآیند

توسعه پایدار تلقی می‌شود بنابراین برای رسیدن به آن فقط اراده تغییر و توسعه جامعه از طرف مسئولان کافی نیست بلکه باید به اراده مردمی تبدیل شود. بدیهی است که با مشارکت شهروندان و تغییر فرهنگ آن‌ها می‌توان به بهترین روش حفظ و نگهداری و توسعه فضای سبز شهری یعنی امکان حفظ و نگهداری توسط شهروندان و جلوگیری از صدمات وارده به فضای سبز شهری دست یافت.

اهواز با جمعیت حدود یک میلیون نفر یکی از کلان شهرهای ایران است. این شهر با دارا بودن ۱۰۳۸۴۷۷۳ متر مربع فضای سبز و سرانه فضای سبز ۱۰/۴ متر مربع و با توجه به وضعیت اقلیمی خاص فاصله زیادی تا رسیدن به معیارهای جهانی استاندارد فضای سبز شهری (۲۰ تا ۲۵ متر مربع برای هر نفر) که توسط سازمان ملل متحده اعلام شده دارد (شاهپوندی، ۱۳۸۵). شهر اهواز یکی از قطب‌های اقتصادی و صنعتی ایران است که به لحاظ داشتن مرکزیت در تولید نفت دارای شهرت جهانی می‌باشد. در حال حاضر وجود فاکتورهای نامساعد محیطی و آب‌وهوایی به همراه مشکلات ناشی از کارخانه‌جات صنعتی و تولیدی و استخراج نفت باعث بوجود آمدن شرایط نامساعد محیطی در این شهر شده و زندگی را برای شهروندان دشوار ساخته است (معلمی و معلم‌نیا، ۱۳۷۹).

شرایط اقلیمی اهواز مشارکت در حفظ و نگهداری فضای سبز را به نحو مطلوب جهت بهبود وضعیت زیستی مردم و رونق بخشیدن به شهر بیش از پیش لازم می‌گرداند (نیرو بخش، ۱۳۷۹). شهرداری اهواز از آبان ماه سال ۱۳۸۸ حفظ و نگهداری فضای سبز شهری را به صورت قرارداد حجمی به پیمانکاران برنده در مناقصه عمومی واگذار نموده است. با توجه به هزینه چند میلیاردی جهت انجام پیمان مذکور شهر اهواز دچار دگرگونی عمده‌ای گردیده است. ولی متأسفانه به نظر می‌رسد استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری نه تنها آمادگی مشارکت در امر حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری را ندارند بلکه بسیاری از عوامل آسیب‌زای فضای سبز توسط آنان گزارش گردیده است. تحقیقات نشان می‌دهد دولت در بخش کشاورزی بر اساس رویکردهای بالا به پایین نتوانسته است به توسعه پایدار دست پیدا کند و این امر باعث شده است که این نهادها در پی دخالت دادن مردم در طراحی پروژه‌ها و اجرای آنها باشند. زیرا دولت و سازمان‌های دولتی نمی‌توانند مسئولیت حفظ و نگهداری و احیاء فضای سبز را به عهده بگیرند. اینک با توجه به هزینه گزافی که شهرداری اهواز برای حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری متحمل گردیده است لزوم مشارکت شهروندان جهت همکاری در سرسبزی این شهر و جلوگیری از آسیب‌های وارده به فضای سبز شهری بیش از پیش آشکار شده است به عبارت دیگر در صورت تشویق جامعه به مشارکت در فرآیند

به‌سازی محیط چه بصورت فردی و چه بصورت گروهی حل چالش‌های مرتبط با آن بسیار آسان‌تر خواهد شد.

۱-۳ اهداف تحقیق

۱-۳-۱ هدف اصلی

هدف اصلی این تحقیق شناسایی عوامل مؤثر بر مشارکت شهروندان اهواز در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری است.

۱-۳-۲ اهداف فرعی

- ۱- شناسایی ویژگی‌های فردی استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری
- ۲- شناسایی نیازهای استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری
- ۳- شناسایی نگرش استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری نسبت به خدمات فضای سبز.
- ۴- شناسایی عوامل آسیب‌زای اجتماعی در فضای سبز شهری
- ۵- شناسایی شیوه‌های مشارکت شهروندان اهوازی در امر حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری
- ۶- شناسایی راه‌های تشویق شهروندان اهوازی بر مشارکت در حفظ و نگهداری فضای سبز شهری

۱-۴ سؤالات تحقیق

- ۱- استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری دارای چه خصوصیات فردی هستند؟
- ۲- استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری چه نیازهایی را در فضای سبز جستجو می‌کنند؟
- ۳- استفاده‌کنندگان از فضای سبز شهری نگرش‌شان نسبت به تأثیرات فضای سبز چگونه است؟
- ۴- چه عواملی از سوی استفاده‌کنندگان موجب آسیب به فضای سبز شهری می‌شود؟
- ۵- چه عوامل انگیزشی بر مشارکت شهروندان اهواز در حفظ و نگهداری از فضای سبز شهری مؤثر است؟
- ۶- شهروندان شهر اهواز چگونه مایل به مشارکت در حفظ و نگهداری فضای سبز شهری هستند؟

فصل دوم:

مبانی نظری و پیشینه تحقیق

- فضای سبز شهری

- مشارکت

- انگیزش

- مطالعات داخلی

- مطالعات خارجی

۲-۱ مفهوم و تقسیم‌بندی فضای سبز شهری

منظور از فضای سبز شهری نوعی از سطح کاربری زمین شهری با پوشش گیاهی انسان ساخت است که هم واجد بازدهی اجتماعی و هم واجد بازدهی اکولوژیکی هستند. منظور از بازدهی اکولوژیکی، کارکردهایی از قبیل زیباسازی، کاهش دمای محیط، تولید اکسیژن، حفاظت خاک در برابر بارش‌ها و فرسایش است و بازدهی اجتماعی در ارتباط با امکان بهره‌برداری عمومی از این فضاها بررسی می‌شود. فضای سبز شهری به سه دسته فضای سبز عمومی، نیمه عمومی و خیابانی تقسیم می‌شوند (مجنونیان، ۱۳۷۴).

۲-۱-۱ فضای سبز عمومی

منظور از فضاهای سبز عمومی فضاهای سبز شهری است که واجد بازدهی اجتماعی باشد. این فضاها برای عموم مردم در گذران اوقات فراغت، تفریح و گردهمایی‌های اجتماعی و فرهنگی استفاده می‌شوند. فضای سبز عمومی که می‌توان آنها را فضای سبز اجتماعی نیز نامید باید از امکاناتی از قبیل نیمکت، روشنایی، آبخوری، دستشویی، کف‌سازی معابر و دسترسی برخوردار باشند. از این فضاهای سبز به عنوان «پارک» یا «بوستان» نام برده شده که باید مجهز به خدمات و امکانات باشند.

۲-۱-۲ فضای سبز نیمه عمومی

فضای سبز نیمه عمومی که واجد بازدهی اکولوژیکی هستند. استفاده‌کننده‌های محدودتری نسبت به فضای سبز عمومی دارند و کارکرد اجتماعی چندانی نمی‌توانند داشته باشند. فضای سبز محوطه باز بیمارستان‌ها، ادارات، ارگان‌ها و سازمان‌ها در این دسته قرار می‌گیرند.

۲-۱-۳ فضای سبز خیابانی

فضای سبز خیابانی نوعی از فضاهای سبز شهری هستند که بطور معمول درختکاری شده و حاشیه باریکی از حد فاصل مسیرهای پیاده‌رو و سواره‌رو را تشکیل می‌دهند و یا به صورت متمرکز در فضاهای کوچک میدان‌ها و یا در زمین‌های اطراف بزرگراه‌ها و خیابان‌ها شکل گرفته‌اند.

۲-۱-۴ کارکردهای فضای سبز

پارک‌های شهری و به شکل عمده فضای سبز شهری کارکردهایی را به همراه خود در محیط شهری ایجاد می‌کند. از جمله مزایای این عرصه‌های انسان‌ساز می‌توان موارد ذیل را عنوان نمود:

۲-۱-۴-۱ تأثیر بر روی کیفیت هوا

هوای آلوده شهروندان شهرها را مشمول خسارات سلامتی و مالی می‌گرداند و می‌تواند تأثیرات بسزایی بر روی سلامتی آنان داشته باشد. بخشی از این آلودگی را می‌توان طبیعی مانند گرد و غبار و یا انسان‌ساز دانست که البته بیشترین آلودگی‌های محیط‌زیست نیز منتج از فعالیت‌های انسانی که شامل دود کارخانه‌های صنعتی دود آگزوز ماشین‌ها و سوخت‌های فسیلی می‌باشد (راسموسن^۱، ۱۹۷۵). عمده‌ترین آلاینده‌های گازی که فضای سبز می‌تواند در کاهش آنان نقش داشته باشد عبارتند از: اکسید نیتروژن (NO_x)، دی اکسید گوگرد (SO_2)، مونوکسید کربن (CO) و ذرات معلق کمتر از ۱۰ میکرون (مک فرسون و سیمپسون^۲، ۲۰۰۳). گیاهان در بهبود آب و هوای یک شهر و پالایش گردوغبار نقش مؤثری دارند به طوری که توده گردوغبار که به وسیله باد حمل می‌شود به دلیل تقلیل سرعت باد و کاهش نیروی محل و جابجایی توسط درختان رسوب داده می‌شود (اذانی، ۱۳۸۱). حتی برخی محققان عقیده دارند که تا ۶۰ درصد از اکسیژن آزاد شده در طبیعت را فضای سبز تأمین می‌کند (فیاض‌مهر، ۱۳۸۵).

۲-۱-۴-۲ کارکردهای تفرجی

تفرج از جمله مهمترین رفتارهایی است که بطور دسته‌جمعی و به عنوان عملکرد اجتماعی در فضاهای باز و سبز مطرح می‌باشد. تفرج شامل کلیه تفریحاتی است که خارج از محیط‌های بسته و محدود انجام می‌گیرد (محمودی و دانه‌کار، ۱۳۸۵).

۲-۱-۴-۳ کارکرد حفاظتی از آب و خاک

با نگاهی به محیط شهری می‌توان مشاهده نمود که تمامی سازه‌های کف خیابان‌ها، پیاده‌روها، ساختمان‌های مسکونی و تجاری به نوعی باعث نفوذناپذیری خاک شده‌اند که این مسئله موجب شده در زمان بارندگی‌های تند در برخی فصول سال در سطح شهر آب‌گرفتگی‌هایی به وجود آید. در خوزستان با توجه به نوع باران‌های شدید و ناگهانی به کرات این مشکل باعث مختل شدن عبور مرور در خیابان‌ها و حتی آب‌گرفتگی مغازه‌ها می‌شود. این معضل گاهی باعث ورود فاضلاب به درون خانه‌ها می‌شود. افزایش پوشش گیاهی در شهرها و حومه آن می‌تواند به طور مؤثری در مسائل هیدرولوژیک ناشی از توسعه شهری

1- Rasmussen

2- McPherson and Simpson